

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ДРУГИЙ СЕНАТ

**у справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича
щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів
абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України
„Про виконавче провадження“, абзаців третього, четвертого частини другої
статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне
страхування“**

**(щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування,
не нижче прожиткового мінімуму)**

Київ
22 березня 2023 року
№ 3-р(II)/2023

Справа № 3-98/2022(227/22)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович (доповідач),
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“ від 2 червня 2016 року № 1404–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 30, ст. 542), абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058–IV (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., №№ 49–51, ст. 376).

Заслухавши суддю-доповідача Городовенка В.В. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції, що їх висловили: Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Лубінець Д.В., Міністр юстиції України Малюська Д.Л.; а також науковці: Національного університету „Одеська юридична академія“ – доктор юридичних наук, професор Чанишева Г.І., Київського національного університету імені Тараса Шевченка – доктор юридичних наук, доцент Малюга Л.Ю., Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – доктор юридичних наук, професор Серета О.Г., Ужгородського національного університету – доктор юридичних наук, професор Лазур Я.В., кандидат юридичних наук, доцент Рошканюк В.М., Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Лазуренко І.О. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) приписи абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“ від 2 червня 2016 року № 1404–VIII (далі – Закон № 1404), абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058–IV (далі – Закон № 1058) „в частині, що надає можливість звертати стягнення на пенсію боржника, яка є єдиним джерелом доходів (основним джерелом існування) особи та розмір якої дорівнює прожитковому мінімуму, встановленому законом“.

Відповідно до частини другої статті 70 Закону № 1404 „з пенсії може бути відраховано не більш як 50 відсотків її розміру на утримання членів сім'ї (аліменти), на відшкодування збитків від розкрадання майна підприємств, установ і організацій, на відшкодування пенсіонером шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також у зв'язку із смертю потерпілого, на повернення переплачених сум заробітної плати в передбачених

законом випадках“ (абзац четвертий); „за іншими видами стягнень може бути відраховано не більш як 20 відсотків пенсії“ (абзац п'ятий).

Згідно з частиною другою статті 50 Закону № 1058 „з пенсії може бути відраховано не більш як 50 відсотків її розміру: на утримання членів сім'ї (аліменти), на відшкодування збитків від розкрадання майна підприємств і організацій, на відшкодування пенсіонером шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також у зв'язку зі смертю потерпілого, на повернення переплачених сум заробітної плати в передбачених законом випадках“ (абзац третій); „з усіх інших видів стягнень може бути відраховано не більш як 20 відсотків пенсії“ (абзац четвертий).

На думку автора клопотання, оспорювані приписи Закону № 1404, Закону № 1058 суперечать першому реченню статті 21, частині третій статті 46, статті 48 Конституції України.

1.1. Зі змісту конституційної скарги Лазуренка І.О. та долучених до неї документів і матеріалів впливає таке.

Лазуренко І.О., який має інвалідність з дитинства, у березні 2015 року звернувся до суду з позовом до Відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань України в місті Держинську Донецької області (далі – Фонд соціального страхування), у якому просив установити юридичний факт того, що він є членом сім'ї загиблого Василенкова М.М. та перебував на його утриманні з 2000 року до дня його смерті 10 лютого 2012 року, зобов'язати відповідача нарахувати та виплатити всі належні йому як члену сім'ї загиблого страхові виплати, а також стягнути на його користь моральну шкоду.

Держинський міський суд Донецької області рішенням від 19 листопада 2015 року позовні вимоги задовольнив частково та зобов'язав Фонд соціального страхування виплатити позивачу одноразову страхову виплату в розмірі п'ятирічного заробітку загиблого в сумі 438372,60 грн, одноразову допомогу в розмірі річної заробітної плати загиблого в сумі 87674,52 грн, сплачувати

щомісяця страхові платежі в розмірі 2739,83 грн, а також стягнув із відповідача 1000 грн відшкодування моральної шкоди.

Фонд соціального страхування вказане рішення суду виконав, водночас звернувся з касаційною скаргою до суду касаційної інстанції. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 25 жовтня 2017 року касаційну скаргу задовольнив, а справу направив на новий розгляд до суду першої інстанції.

Держинський міський суд Донецької області рішенням від 18 лютого 2019 року, залишеним без змін судами апеляційної та касаційної інстанцій, відмовив Лазуренку І.О. у задоволенні позову.

У серпні 2019 року Фонд соціального страхування звернувся до Держинського міського суду Донецької області із заявою про поворот виконання рішення суду (про стягнення виплачених позивачу страхових виплат), який ухвалою від 13 липня 2020 року, залишеною без змін постановою Донецького апеляційного суду від 2 грудня 2020 року, заяву задовольнив і стягнув із Лазуренка І.О. на користь Фонду соціального страхування грошові кошти в сумі 824182,68 грн.

Державний виконавець Торецького міського відділу державної виконавчої служби Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (місто Харків) Кирєєв А.М. (далі – державний виконавець) 1 березня 2021 року виніс постанову про звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника, якою звернув стягнення на пенсію з інвалідності Лазуренка І.О. та наказав проводити щомісячне утримання з цієї пенсії в розмірі 20 відсотків до погашення боргу.

У квітні 2021 року адвокат Остапенко А.І. в інтересах Лазуренка І.О. звернувся до Держинського міського суду Донецької області зі скаргою на вказану постанову державного виконавця, оскільки після звернення стягнення на пенсію з інвалідності Лазуренка І.О., яка дорівнює розміру прожиткового мінімуму для особи, яка втратила працездатність, її розмір став меншим від установленого законом прожиткового мінімуму. Зазначений суд ухвалою від 26 липня

2021 року у задоволенні вказаної скарги відмовив, а Донецький апеляційний суд постановою від 6 жовтня 2021 року залишив таке судове рішення без змін.

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду постановою від 22 серпня 2022 року касаційну скаргу представника Лазуренка І.О. адвоката Остапенка А.І. залишила без задоволення, рішення судів першої та апеляційної інстанцій у цій справі – без змін та зазначила, що „державний виконавець здійснив перевірку майнового стану боржника і за відсутності іншого майна, на яке може бути звернуто стягнення, виніс оскаржувану постанову про звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника від 01 березня 2021 року. У свою чергу законодавство не містить заборону звертати стягнення на пенсію боржника, якщо вона є єдиним джерелом його доходів, проте обмежує максимальну суму стягнення у відсотковому відношенні“.

1.2. Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що приписи абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону № 1404, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону № 1058, які застосовано в остаточному судовому рішенні у його справі – постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22 серпня 2022 року, „дозволяють звертати стягнення на пенсію боржника навіть у разі, якщо вона є єдиним джерелом доходів (основним джерелом існування) боржника та її розмір дорівнює прожитковому мінімуму для відповідної особи“. Лазуренко І.О. наголошує, що „такий стан речей <...> не дозволяє людині <...> підтримувати достатній життєвий рівень та зберегти людську гідність, порушує право особи <...> на соціальний захист від держави“, а „легітимна мета, яка полягає в необхідності забезпечити виконання судового рішення, не може переважати в ситуації, коли на боржника-пенсіонера покладається надмірний тягар (злидні) та має місце посягання на його людську гідність“.

2. Розв'язуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

2.1. У Конституції України визначено, що Україна є, зокрема, соціальна держава (стаття 1); „людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю“; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3); „в Україні визнається і діє принцип верховенства права“; Конституція України має найвищу юридичну силу; „закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй“ (частини перша, друга статті 8).

Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21 Конституції України).

За Основним Законом України кожен має право на повагу до його гідності (частина перша статті 28).

Згідно з Конституцією України „громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом“; пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (частини перша, третя статті 46); кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (стаття 48); виключно закони України визначають, зокрема, основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення (пункт 6 частини першої статті 92).

2.2. Конституційний Суд України, утверджуючи засадничий конституційний принцип соціальної держави, зазначав, що:

– „у державі, яку проголошено соціальною, визначений законодавцем розмір прожиткового мінімуму має реально забезпечувати гідний рівень життя

людини“ (друге речення абзацу першого підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 22 травня 2018 року № 5-р/2018);

– «принцип соціальної держави (стаття 1 Конституції України) втілено у приписах частини четвертої статті 13 Основного Закону України („державна забезпечує <...> соціальну спрямованість економіки“) та в його приписах, що гарантують соціальні права людини, зокрема право на соціальний захист (частина перша статті 46)» [абзац четвертий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022].

У соціальній державі людська гідність є стрижнем формування державою соціальної політики, яка має здійснюватися задля убезпечення людини від бідності та гарантування їй у зв'язку з цим базового соціального захисту, мінімальним стандартом якого є прожитковий мінімум, що має реально забезпечувати людині достатній і гідний рівень життя.

Конституційний Суд України наголошував, що „обов'язковою складовою людської гідності є доступ людини до мінімальних соціальних благ, здатних забезпечити їй достатній і гідний життєвий рівень. Верховна Рада України, формуючи соціальну політику держави, повинна гарантувати ефективну реалізацію права на повагу до людської гідності, зокрема, шляхом забезпечення пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги для осіб, які потребують соціального захисту“ (друге, третє речення абзацу четвертого пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018); „людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав“ (перше речення абзацу шостого підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 22 травня 2018 року № 5-р/2018).

З огляду на наведене Конституційний Суд України вважає, що відповідно до приписів статей 1, 3, 8, 21, 28, 46, 48, пункту 6 частини першої статті 92 Конституції України у їх взаємозв'язку соціальна держава відповідальна за

захист людської гідності, забезпечення достатнього і гідного рівня життя людини та задля цього зобов'язана створювати належні та дієві національні юридичні механізми реалізації конституційних прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень для неї і її сім'ї, зокрема, гарантувати в повному обсязі на законодавчому рівні прожитковий мінімум як мінімальний стандарт базового соціального захисту людини від бідності, який є непорушним і належить до складників сутнісного змісту вказаних конституційних прав у соціальній державі, оскільки спрямований на задоволення ключових потреб людини для гідного і достатнього рівня її життя. Людську гідність буде заперечено, якщо держава не забезпечить людині принаймні мінімальних соціальних вигод.

2.3. Конституційний Суд України спирається на приписи актів міжнародного права, із яких випливає, що в соціальній державі соціальне забезпечення людини має запобігати її бідності та соціальній ізоляції, гарантувати гідне існування людини, принаймні рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, що охоплює забезпечення її ключових потреб у соціальному середовищі.

Відповідно до Загальної декларації прав людини (1948 р.), за якою „кожен, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення та право на його здійснення завдяки національним зусиллям і міжнародній співпраці, а також відповідно до організації та ресурсів кожної держави, економічних, соціальних і культурних прав, що є невіддільними від його гідності й вільного розвитку його особистості“ (стаття 22); „кожен має право на життєвий рівень, що є достатнім для здоров'я та добробуту його особисто і його сім'ї, зокрема їжу, одяг, житло та медичний догляд, а також потрібне соціальне забезпечення та право на забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості або відсутності засобів до існування через незалежні від нього обставини“ (пункт 1 статті 25).

За Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) „Держави – учасниці цього Пакту визнають право кожного на

соціальне забезпечення“ (стаття 9); „Держави – учасниці цього Пакту визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім’ї, зокрема достатнє харчування, одяг і житло, а також постійне поліпшення умов життя; та право кожного не зазнавати голоду“ (пункти 1, 2 статті 11). У Загальному коментарі № 19 до статті 9 Пакту (право на соціальний захист) (2008 р.) [*Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment № 19. The right to social security (art. 9)*] зазначено, що „допомоги як у грошовій, так і в натуральній формі мають бути достатніми за сумою та тривалістю для того, щоб кожен міг здійснити свої права на захист сім’ї та допомогу, достатній рівень життя, а також достатній доступ до медичної допомоги“ (пункт 22).

Згідно з Конвенцією Міжнародної організації праці про основні цілі та стандарти соціальної політики № 117 (1962 р.) [*Social Policy (Basic Aims and Standards) Convention, 1962 (№ 117)*] „вся політика більш загального застосування має бути розроблена з урахуванням її впливу на добробут населення“ (пункт 2 статті 1); „при визначенні прожиткового мінімуму мають бути враховані такі основні потреби сім’ї працівників, як їжа та її споживча цінність, житло, одяг, медичне обслуговування та освіта“ (пункт 2 статті 5).

У Європейській соціальній хартії (переглянутій) (1996 р.) вказано, що сторони визнають метою своєї політики, яку вони запроваджуватимуть усіма відповідними засобами як національного, так і міжнародного характеру, досягнення умов, за яких ефективно може бути здійснено низку прав, з-поміж яких, зокрема, таке: „Кожен має право на захист від бідності та соціальної ізоляції“ (пункт 30 розділу I).

2.4. В аспекті конституційної скарги Лазуренка І.О. Конституційний Суд України також звертає увагу на те, що в міжнародних актах наголошено на потребі в соціальному захисті гідного та достатнього рівня життя осіб з інвалідністю.

Відповідно до статті 28 Конвенції про права осіб з інвалідністю (2006 р.) „Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на достатній життєвий рівень для них самих та їхніх сімей, що включає достатнє

харчування, одяг та житло, і на безперервне поліпшення умов життя й уживають належних заходів для забезпечення та заохочення реалізації цього права без дискримінації за ознакою інвалідності“ (пункт 1); „Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на соціальний захист і на користування цим правом без дискримінації за ознакою інвалідності й уживають належних заходів для забезпечення та заохочення реалізації цього права, зокрема заходів: <...> із забезпечення особам з інвалідністю доступу до пенсійних допомоги та програм“ (підпункт „e“ пункту 2).

За статтею 26 Хартії основоположних прав Європейського Союзу (2000 р.) встановлено право осіб з інвалідністю на користування вигодами, спрямованими на забезпечення їх незалежності, соціальну та професійну інтеграцію та участь у житті суспільства.

У Загальному коментарі № 5: особи з інвалідністю (1994 р.) [*Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment № 5: Persons with Disabilities*] наголошено на важливості «„забезпечення достатньої матеріальної допомоги особам з інвалідністю, які через інвалідність або пов'язані з нею фактори тимчасово втратили або отримали скорочення свого доходу, були позбавлені можливості працевлаштування“. Така допомога має відповідати особливим потребам стосовно підмоги та інших витрат, які часто пов'язані з інвалідністю <...>. Допомога, що надається, має поширюватися на членів сім'ї та інших осіб <...> що здійснюють догляд за особами з інвалідністю» (пункт 28).

У Європейській підвалині соціальних прав (2017 р.) (*The European Pillar of Social Rights*) наголошено на праві осіб з інвалідністю, зокрема, на „фінансову підтримку, яка забезпечує засоби існування в гідності“, „послуги, які дозволяють їм брати участь на ринку праці та в суспільному житті“ (Принцип 17); „кожен, кому бракує достатніх ресурсів, має право на достатню мінімальну допомогу, що забезпечує існування в гідності та реальний доступ до благ і послуг, що полегшують життя“ (Принцип 14).

3. Конституційний Суд України виходить із того, що „держава, виконуючи свій головний обов’язок – утвердження і забезпечення прав і свобод людини (частина друга статті 3 Конституції України) – повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією. З цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини“ (перше, друге речення абзацу першого пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016); „приписи статті 3 Конституції України зобов’язують державу обґрунтовувати законодавче регулювання, зокрема, у вирішенні питань соціального захисту відповідних категорій громадян“ [абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 25 квітня 2019 року № 1-р(II)/2019].

Згідно з принципом прав людини за приписами статті 3 Конституції України на державу покладено обов’язок забезпечувати захист та здійснення конституційних прав громадянина на соціальний захист, на достатній життєвий рівень для особи і її сім’ї.

3.1. За приписами частини третьої статті 46 Конституції України у взаємозв’язку з приписами її статей 1, 3, 8, 21, 28, 46, 48 законодавець має визначати юридичне регулювання так, щоб пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, забезпечували рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Соціальні виплати для певних категорій осіб, як основне джерело існування, є базовими формами соціального захисту, зокрема вразливої людини, від бідності, тобто гарантованим на конституційному рівні мінімальним соціальним захистом, який держава зобов’язана забезпечувати безумовно.

3.2. Конституційний Суд України, характеризуючи позитивний обов’язок держави у сфері соціального захисту, наголошує, що „до основних обов’язків

держави належить забезпечення реалізації громадянами соціальних, культурних та економічних прав; гарантування державою конституційного права на соціальний захист є однією з необхідних умов існування особи і суспільства; рівень соціального забезпечення в державі має відповідати потребам громадян, що сприятиме соціальній стабільності, забезпечуватиме соціальну справедливість та довіру до держави. Гарантування державою цих прав, у тому числі права на пенсійне забезпечення як складової конституційного права на соціальний захист, має здійснюватися на основі Конституції України та у спосіб, що відповідає їй“ (абзац шостий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 4 червня 2019 року № 2-р/2019); „позитивні обов’язки держави у сфері соціального захисту полягають, зокрема, у належному вноормуванні відносин у цій сфері. <...> Гарантоване статтею 46 Основного Закону України право на соціальний захист ґрунтується на тому, що розміри пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають бути визначені з урахуванням потреб людини, людської гідності та інших конституційних цінностей“ (абзаци перший, третій підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022).

Конституційний Суд України звертає увагу на те, що „право громадянина на соціальний захист визначене в Конституції України і включає право на соціальне забезпечення у передбачених частиною першою статті 46 Конституції України випадках, а саме: повної втрати працездатності; часткової втрати працездатності; тимчасової втрати працездатності; втрати годувальника; безробіття з незалежних від громадянина обставин; у старості, тобто досягнення пенсійного віку, визначеного законом“; це означає, що держава зобов’язана „піклуватися про кожного громадянина у разі настання одного з цих випадків та надавати йому постійні соціальні виплати (соціальну допомогу), які мають систематично виплачуватися протягом певних періодів, визначених законом, та у розмірі, який не може бути нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом для відповідної категорії осіб, за умови, що пенсія чи інший вид соціальних виплат або соціальної допомоги є основним джерелом існування

такої особи. У всіх зазначених випадках держава не може відмовитися від взятих на себе зобов'язань та скасувати жоден із цих видів соціального забезпечення, оскільки кожний із них передбачений Конституцією України“ [абзац перший пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 22 квітня 2020 року № 3-р(І)/2020].

Також у Рішенні Конституційного Суду України від 15 липня 2021 року № 2-р/2021 указано, що мінімальним розміром виплат, що їх має отримувати кожен як основне джерело існування для гарантування реалізації конституційного права на достатній життєвий рівень, є прожитковий мінімум, розмір якого з урахуванням його суті та призначення визначає Верховна Рада України у відповідному законі (абзац другий підпункту 6.4 пункту 6 мотивувальної частини).

З огляду на наведене Конституційний Суд України висноває, що приписи статей 1, 3, 21, 28, 46, 48 Конституції України у їх взаємозв'язку вказують на позитивний обов'язок держави забезпечувати безумовний захист людської гідності та мінімальний соціальний захист людини, визначений приписами частини третьої статті 46 Конституції України. Зокрема, ідеться про встановлення призначення та систематичну виплату протягом певних періодів, визначених законом, пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, у розмірі, не нижчому від прожиткового мінімуму, встановленого законом для відповідної категорії осіб. Це означає, що внаслідок такого встановлення розмір виплачених особам пенсій, інших соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, за жодних умов не може бути нижчим від гарантованого державою прожиткового мінімуму, навіть якщо із цих виплат здійснено обґрунтовані державою відрахування для досягнення правомірної (легітимної) мети.

4. Конституційний Суд України поділяє позиції органів конституційної юрисдикції європейських країн, практиці яких притаманне визнання непорушності гарантованого державою прожиткового мінімуму як мінімального стандарту життєвого рівня людини, що відповідає людській гідності.

Зокрема, Конституційний Суд Португальської Республіки зазначав, що „захід, який не враховує, яку частину пенсії відповідної особи буде втрачено та потенційного впливу на її мінімальні умови життя, підриває принцип домірності. І навпаки, збереження мінімального рівня доходу задля забезпечення гідного існування <...> не ставить під загрозу право на достатній життєвий рівень“ (рішення від 15 листопада 2016 року, № 611/2016, § 3); „пенсії, які підлягають виплаті внаслідок нещасного випадку на виробництві, не можуть бути стягнуті за жодних обставин <...>, якщо це може вплинути на отримання особою мінімальної суми, здатної забезпечити прожитковий мінімум боржника“ (рішення від 13 грудня 2016 року, № 676/16, § 2.1.4).

Федеральний Конституційний Суд Німеччини вказував, що „гарантоване Конституцією право на гідний мінімальний рівень життя охоплює засоби, які є доконечно потрібними для забезпечення як фізичного існування людини, так і мінімальної участі в соціальному, культурному і політичному житті. Законодавець має простір обдумування в оцінці того, які саме потреби є доконечними для забезпечення гідного мінімального існування“ [рішення від 27 липня 2016 року, № BVerfGE 142, 353–388, 2 „а“ (36)]; «кожна особа має право на мінімальний життєвий рівень, що відповідає людській гідності <...>. При встановленні прожиткового мінімуму, покликаного забезпечити такий мінімальний рівень життя, законодавець може застосовувати принцип субсидіарності, відповідно до якого допомогу надають лише в разі, якщо особа не може утримувати себе за рахунок власних коштів. Крім того, законодавець може накладати на отримувачів „допомоги по безробіттю“ виправдані зобов'язання щодо співпраці для подолання людської нужденності, а також може застосовувати санкції у вигляді тимчасового зупинення виплати допомоги в разі порушення отримувачами своїх зобов'язань. Однак, застосовуючи такі санкції, законодавець покладає надзвичайний тягар на отримувачів допомоги, тому застосовуються особливо вимоги з урахуванням принципу домірності» [рішення від 5 листопада 2019 року, № BVerfGE 152, 68–151, 3 „aa“ (82)].

5. Конституційний Суд України виходить із того, що позитивні обов'язки держави не обмежені лише сферою соціального захисту, їх покладено на державу в різних сферах.

Відповідно до Конституції України „права і свободи людини і громадянина захищаються судом“ (частина перша статті 55); однією з основних засад судочинства є обов'язковість судового рішення (пункт 9 частини другої статті 129); суд ухвалює рішення іменем України, судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку (частини перша, друга статті 129¹).

Виключно закони України визначають, зокрема, права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; судоустрій, судочинство, порядок виконання судових рішень (пункти 1, 14 частини першої статті 92 Конституції України).

5.1. Конституційний Суд України наголошує, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, їх устанавлюють виключно Конституція і закони України, вони мають відповідати правомірній меті, бути обумовлені суспільною потребою досягнення цієї мети, домірними; у разі обмеження конституційного права (свободи) законодавець зобов'язаний запровадити таке нормативне регулювання, яке уможливить оптимальне досягнення правомірної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права (свободи) і не порушуватиме сутності такого права.

У Рішенні від 21 липня 2021 року № 3-р(П)/2021 Конституційний Суд України зазначав, що принцип верховенства права (правовладдя), „зокрема така його вимога, як принцип домірності, є взаємопов'язаними фундаментальними засадами функціонування усєї юридичної системи України“ (перше речення абзацу четвертого пункту 3 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України також зауважував, що „право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й

захисту за допомогою правосуддя“ (друге речення абзацу восьмого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018); «забезпечення державою виконання судового рішення як невід’ємної складової права кожного на судовий захист закладено на конституційному рівні у зв’язку із внесенням Законом України „Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)“ від 2 червня 2016 року № 1401–VIII змін до Конституції України та доповненням її, зокрема, статтею 129¹, частиною другою якої передбачено, що держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. <...> обов’язкове виконання судового рішення є необхідною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не може ухилятися від виконання свого позитивного обов’язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та відновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави. Позитивний обов’язок держави щодо забезпечення виконання судового рішення передбачає створення належних національних організаційно-правових механізмів реалізації права на виконання судового рішення, здатних гарантувати здійснення цього права та обов’язковість судових рішень, які набрали законної сили, що неможливо без їх повного та своєчасного виконання» [абзаци сьомий, восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 15 травня 2019 року № 2-р(II)/2019].

Забезпечуючи реалізацію конституційного права на судовий захист та публічний порядок у сфері судочинства (це стосується і виконання судових рішень), держава може визначати обмеження щодо реалізації інших прав і свобод людини, зокрема її прав у сфері соціального захисту. Однак законодавець зобов’язаний унормувати ці питання, уживаючи домірних заходів для досягнення справедливого балансу між захистом публічних інтересів і конституційних прав людини на соціальний захист та достатній життєвий рівень для себе і своєї сім’ї, не порушуючи сутності цих прав.

5.2. Також Конституційний Суд України звертає увагу, що за приписами частини першої статті 68 Основного Закону України кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. За невиконання цих зобов'язань до осіб можуть бути застосовані заходи юридичної відповідальності на підставі судових рішень, виконання яких є обов'язковим. Такі особи мають відповідати за посягання на права і свободи інших людей чи публічний порядок, відшкодувати завдану ними шкоду, проте це не повинно призводити до заперечення людської гідності та порушення сутності конституційних прав і свобод людини, зокрема у сфері соціального захисту.

6. Конституційний Суд України, перевіряючи на відповідність Конституції України (конституційність) приписи абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону № 1404, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону № 1058, аналізує юридичне регулювання щодо звернення стягнення на пенсію боржника у виконавчому провадженні та здійснення у зв'язку із цим відрахувань із неї в аспекті гарантування державою пенсії, що є основним джерелом існування, у розмірі, не нижчому від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

6.1. Виконавче провадження, що є завершальною стадією судового провадження і примусовим виконанням судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб), урегульовано в Законі № 1404.

Відповідно до Закону № 1404 до заходів примусового виконання рішень віднесено звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (пункт 2 частини першої статті 10). Звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника, відрахування з них здійснюють відповідно до статей 68, 69, 70 Закону № 1404.

За приписами абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону № 1404, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50

Закону № 1058, які є тотожними за своїм змістом, з пенсії може бути відраховано не більш як 50 відсотків її розміру на утримання членів сім'ї (аліменти), на відшкодування збитків від розкрадання майна підприємств, установ й організацій, на відшкодування пенсіонером шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також у зв'язку зі смертю потерпілого, на повернення переплачених сум заробітної плати у встановлених законом випадках; за іншими видами стягнень може бути відраховано не більш як 20 відсотків пенсії. Тобто зазначеними приписами Закону № 1404, Закону № 1058 встановлено максимально допустимі розміри відрахувань у відсотковому відношенні з пенсії боржника за виконавчим провадженням залежно від виду стягнень, що є складником механізму примусового виконання судових рішень.

Із аналізу приписів частини третьої статті 68, частини першої статті 69, частини першої статті 70 Закону № 1404 убачається, що підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи-підприємці здійснюють відрахування із заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника із суми, яка залишається після утримання податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, незалежно від розміру цих доходів, до їх виплати боржнику. Тобто відрахування може бути здійснене з усіх видів пенсій без урахування її розміру і фактично виплаченої суми пенсії після таких відрахувань.

Відповідно до Закону № 1058 у солідарній системі призначають такі пенсійні виплати: пенсія за віком, пенсія з інвалідності, пенсія у зв'язку із втратою годувальника (частина перша статті 9); мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу встановлено у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом (перше речення частини першої статті 28). З огляду на викладене та приписи статті 33 Закону № 1058 убачається, що і пенсія з інвалідності може бути призначена у розмірі, що дорівнює прожитковому мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Чинне законодавство України визначає прожитковий мінімум як вартісну величину достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості; як встановлений законом базовий державний соціальний стандарт, на основі якого визначають державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти (частина перша статті 1 Закону України „Про прожитковий мінімум“, абзац четвертий статті 1, стаття 6 Закону України „Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії“).

Оспорювані приписи Закону № 1404, Закону № 1058, якими для звернення стягнення у виконавчому провадженні встановлено максимально допустимі розміри відрахувань у відсотковому відношенні з пенсій боржника, що їх визначено у мінімальному розмірі – розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом, унеможливають виплату пенсії, що є основним джерелом існування, у розмірі, не нижчому від прожиткового мінімуму, встановленого законом. У такий спосіб людину може бути позбавлено навіть мінімальних соціальних вигод та захисту від бідності через примусове виконання рішення.

Конституційний Суд України констатує, що у приписах статті 73 Закону № 1404 міститься перелік коштів, на які взагалі не може бути звернено стягнення, у Додатку до Закону № 1404 визначено перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами; також у приписах частини другої статті 6 Закону № 1058 вказано, що у разі якщо сукупність виплат, зазначених у частині першій цієї статті Закону № 1058, разом з пенсійними виплатами із системи пенсійного забезпечення та іншими доходами не досягають розміру прожиткового мінімуму, визначеного законом для непрацездатних громадян, такі громадяни мають право на отримання державної соціальної допомоги в порядку, розмірах та за рахунок коштів, визначених законом.

Однак Закон № 1404, Закон № 1058 не визначають дієвих заборон чи запобіжників щодо звернення стягнення на пенсію боржника у разі, якщо її фактично виплачений розмір після такого звернення та допустимих відрахувань стане нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Додаткові механізми, спрямовані на базову соціальну підтримку людини, не є належними у розумінні приписів частини третьої статті 46 Конституції України, оскільки не забезпечують виплати пенсії, що є основним джерелом існування, у розмірі, не нижчому від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорювані приписи Закону № 1404, Закону № 1058 є невиконанням державою свого позитивного обов'язку забезпечити мінімальний соціальний захист людини відповідно до приписів частини третьої статті 46 Конституції України, що заперечує людську гідність як абсолютну цінність, нівелює сутність конституційних прав на соціальний захист та достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, а отже, не відповідають приписам статей 1, 3, 8, 21, 28, 46, 48 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 8, 32, 36, 55, 56, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“ від 2 червня 2016 року № 1404–VIII, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058–IV в тім, що вони унеможливають виплату – у розмірі не

нижче прожиткового мінімуму – пенсії, що є основним джерелом існування, призначеної в установленому законом розмірі прожиткового мінімуму.

2. Верховній Раді України внаормувати порядок відрахування із пенсії у разі звернення стягнення на неї у виконавчому провадженні, установлений приписами абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“ від 2 червня 2016 року № 1404–VIII, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058–IV, з урахуванням приписів Конституції України та цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**